

Др Миомира Костић,*
Редовни професор Правног факултета
Универзитет у Нишу

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
doi:10.5937/zrpfni1982119K

UDK: 343.97:316.33.56
Раđ примљен: 30.09.2018.
Раđ прихваћен: 25.01.2019.

ПОЈАВА И РАЗВОЈ ПАМЕТНИХ ГРАДОВА У КОНТЕКСТУ КРИМИНОЛОШКЕ И КРИМИНАЛНОПОЛИТИЧКЕ ВИЗУРЕ**

***Апстракт:** Термин паметни град први пут је употребљен деведесетих година 20. века и тада је фокус био усмерен на примену иновационих технологија, у склопу модерне инфраструктуре унутар градова. У данашње време, паметни град означава инструментализован, међусобно увезан и интелигентни град. Европски градови нису у довољној мери подношљиви, инклузивни или продуктивни за потребе модерног доба. Паметни градови садашњости и будућности треба да унапреде област друштвеног живота, али и организацију јавног превоза, на пример. Осим тога, политика развоја паметних градова треба да превенира тешкоће, пре него да налази начине да их решава. Стареење европског становништва, интеграција миграната, социјална искљученост или неодрживост природне околине, као и незапосленост, делинквенција и слаба локална економија, посматрају се као горуће тешкоће. Хумана или социјална екологија описује односе између људи који деле исто станиште или локалну територију и ти односи су јасно повезани са карактером саме територије. То је, у ствари, учење о друштвеној структури у односу на локално окружење. Тако су социолози, у каснијим годинама 20. века, екологију уврстили у студије о социјалном развоју или еволуцији људских институција и широко инкорпорирали тај концепт из домена природних у домен друштвених наука. Представници Чикашке школе у криминологији, у концепту еколошке теорије, тврдили су да постоји повезаност*

*kosticm@prafak.ni.ac.rs

** Овај рад представља резултат теоријског истраживања, као рад на пројекту „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“, бр. пројекта 179046, који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије. Раđ је, у виду усменог саопштења, изложен на Међународној научној конференцији „Право пред изазовима савременог доба“, одржаној 13. и 14. априла 2018. године, на Правном факултету Универзитета у Нишу.

између: школског беспосличења, млађих пунолетних учинилаца, смртности деце, туберкулозе, менталних поремећаја, као и других фактора и нивоа делинквенције и криминалитета одраслих и малолетника. Развој паметних градова, сам по себи, неће искључити делинквенцију. Стога је неопходно размотрити посебан концепт превенције криминалитета, који би се најпре односио на спречавање криминалног понашања у оквиру заједнице, унутар града.

Кључне речи: *паметни град, делинквенција, еколошка теорија, делинквентно подручје, превенција, становништво.*

1. Увод

Питања обухваћена објашњењима криминалне феноменологије односе се, између осталог, на динамику криминалитета, која обједињава настале промене у обиму криминалитета, као масовне друштвене појаве, у одређеном временском периоду и на одређеном простору. Поред динамике укупног криминалитета, могуће је посматрати и статистички пратити динамику појединих појавних облика криминалитета: привредног, политичког, имовинског, малолетничке делинквенције, криминалитета жена, или, пак, изучавати регионалну распрострањеност различитих типова криминалитета (географија криминалитета) у светским и националним размерама, на појединим националним и државним подручјима, у градовима и селима, односно, појединим деловима града (екологија криминалитета у градским насељима) (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2009: 30). Посебност у изучавању екологије¹ криминалитета наглашена је и у редовима класичне уџбеничке литературе из области социологије, чији је један од истакнутих представника Gidens, који користи термин екологија криминалитета да истакне утицај локалних услова на распоред криминалитета у сеоским и градским подручјима (Gidens, 2005: 586).

Изучавање регионалних карактеристика криминалитета, као једног од најважнијих подручја интересовања криминалне феноменологије (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2013: 94) јесте традиционално, криминолошко изучавање у друштвено-просторном смислу, и обухвата два централна питања: објашњење просторне дистрибуције делинквенције и објашњење просторне дистрибуције делинквената. Такође, овим темама

¹ Термин *екологија* преузет је из физичке науке и односи се на проучавање прилагођавања биљних и животињских организама спољашњој средини. Градови се територијално распоређују и по „природном реду“, кроз процесе конкуренције, инвазије и смењивања, дакле сличне процесе који се одвијају и у биолошкој екологији.

придодато је и изучавање просторне дистрибуције антисоцијалних понашања,² на нивоу града и села (Bottoms, 2007: 530).

У новијој домаћој криминолошкој књижевности (Костић, Константиновић-Вилић, 2008) приликом објашњавања феноменолошких карактеристика криминалитета, наводи се, већ у уводним текстовима, премиса да је „основна и дуго установљена криминолошка истина да је ниво криминалитета виши у урбаним него у руралним срединама“ (Cressey, 1964: ch. 3). С друге стране, криминолози/криминолошкиње, родно оријентисаног приступа, указују на родну перспективу дуго опстајуће контроверзе, по којој је „урбани стил живота, ма како тежак био, утицао на еманципацију жена више него сеоски живот или живот у субурбаним домаћинствима“ (Wilson, 1992: 10).

Емпиријска истраживања показују да се криминалитет и делинквенција повећавају с процесом урбанизације. Illich (Illich, 1980: 88) сматра да због непосредног индустријског развитка прете многобројне опасности савременом градском човеку. Индустријски раст, који прелази своје границе, прети праву човека на сједињење с околином, у којој је настао и угрожава право на човекову аутономију у деловању.

Осим феноменолошког приступа екологији криминалитета, у другом важном подручју криминологије, криминалној етиологији, као једно од основних објашњења истиче се еколошка теорија у оквиру правца криминалне социологије. Еколошка школа у криминологији тежи да објасни злочин као функцију друштвене промене, која се јавља у складу с променама околине. Другим речима, према одређењу о коме пише Reid (Reid, 2003: 120), еколошка школа је један приступ, или учење, о квантитативном односу између географског феномена и злочина.

Наведена питања су обимно разматрана у криминолошкој литератури, при чему се намеће нагласак на област виктимологије, као и на истраживања

2 Као илустрација овом научном ставу у криминологији може се навести новинарско истраживање о самоубиствима у Србији, урађено на почетку 20. века и објављено у дневном листу *Политика* 1929. године: „Од 1. јануара 1919. до 31. децембра 1928. године било је у Београду самоубистава 285 код мушких и 225 код женских. Код бројности самоубиства важе као општа правила: прво, да је редовно, свуда и свакада број самоубиства у градовима (два до три пута) већи него на селу, и друго, да је самоубиство у већим градовима многобројније него у мањим. У Београду пак од 1806. до 1900. године срачунато на 100.000 становника (јер их је Београд стварно тада имао само 59750-65598) било би 18 самоубица, а у осталој предкумановској Србији за исти период времена и на исти број становништва износило је свега 4 самоубице. Од године 1919. до 1928. у Београду је пак на 100.000 становништва падало од 30-33 самоубице“. Дневни лист *Политика*. (1929). „Сваке године убија се све више људи у Београду“, субота 13.4.1929., бр. 7526, година XXVI, стр. 7.

у области криминалне политике. Међутим, сви наведени примери, као примерене, доступне илустрације непрегледног штива објављених резултата теоријских и емпиријских истраживања у криминологији, ипак не наглашавају јављање паметног града, као концепта другачијег квалитета живота, у садашњости и у будућности. Теме обухваћене приступом криминолошке ретро перспективе не значе да новонастала тражења квалитетног битисања људских бића у градским агломерацијама не буду видљива већ сада.

У другој декади 21. века у литератури из области друштвено-хуманистичких наука, као и техничко-технолошких наука наводи се да је чак двадесетак година уназад концепт паметног града нашао своје значајно место у расправама на поменутих научним пољима, при чему је одређен и као међународно оријентисани правац промене начина живота у градовима (Albino, Berardi, Dangelico, 2015: 3).

Принципи делања и доношења одлука на нивоу градског живљења захтевају промене у светским оквирима. Постоји тврдња да европски градови нису у довољној мери одрживи, инклузивни или продуктивни за потребе људи модерног доба. Финансијске кризе или грешке у политици доношења одлука у многим областима живота треба да уче грађане томе како да осмисле нове принципе живљења.³

У својој књизи *The Death and Life of Great American Cities* ауторка Џејн Џејкобс (Jane Jacobs), као једна од најчувенијих филозофкиња урбаног живота данашњице, написала је: „Градови имају способност да пруже по нешто свима, једино и само онда када су створени од стране свих“ (Eggers, Guszcz, Green, 2017).

С друге стране, подсећање на ретро криминолошке напаве враћа пажњу криминолога на савременост управо класичних тема, као и опажања настала из њиховог теоријског и емпиријског изучавања, да је историја људске цивилизације, како истиче Морис (Morris, 1971: i), „великим делом процењивање човечијег напора да ослободи себе од ограничења наметнутих његовом природном околином; не само да он сада практично може да живи и ради под свим могућим климатским условима, већ може да настани огромне урбане агломерације које, будући да не могу да подрже саме себе, могу опстајати у смислу ингениозне технологије и ефикасног транспорта“. Међутим, оно што се изродило као последица, даље сматра Морис, јесте да је човек створио своје ново окружење које, за узврат, почиње

³ *Smart Cities Citizen Innovation in Smart Cities Baseline Study*. Преузето 18. 1. 2018. http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/SMART_CITIES/documents_media/SmartCities_BaselineStudy_01.pdf

да испољава своја сопствена ограничења у односу на човека. Велики град или предграђе може поставити ограничења на људску активност која, иако потиче из сасвим другачијег смисла, није ништа мање реална од оне постављене у прошлости, у односу на планине и реке, пустиње и океане. Признање постојања разноликости између урбаног и руралног начина живота јесте уважавање основне асоцијације између образаца понашања и карактеристика локалне заједнице.

Дефиниције паметног града су многобројне. Примери различитог концептуалног приступа доводе до замене речи *паметан* речима *интелигентан* или *дигиталан*, тако да се тиме указује на неконзистентност назива. Првобитно, деведестих година прошлог века, употреба назива паметни град подразумевала је уградњу информационих технологија у градску средину. Међутим, показало се да је то сувише уско одређење. Смисао дефиниције паметног града је у начину како се управља градом, с нагласком на улогу друштвеног капитала и односа међу људима у урбаном развоју (Albino, Berardi, Dangelico, 2015: 4).

2. Урбана криминологија као део урбане социологије

Од самих почетака развоја Криминологије као самосталне науке издвајају се друштвено-просторне анализе криминалитета, из прве половине 19. века, с тим што се за потребе савремених криминолошких објашњења обично разматрају радови из периода између два светска рата, при чему се не занемарује допринос Чикашке школе у социологији.

Изучавање просторне дистрибуције криминалитета унутар градова довело је до осмишљавања појма делинквентног подручја, што представља природну област која постоји у граду, попут гета на пример, која настаје у процесу урбанизације и развоја и значајна је по својим карактеристичним обрасцима антисоцијалног понашања. Унутар граница делинквентног подручја, делинквентно или криминално понашање је нешто што се очекује, попут правила, међу њеним становницима. То утиче на развој непријатељског става код социјалних служби и код полиције, па се стога формира неки облик културне енклаве која одудара од остатка града. Формалне особине делинквентног подручја обично се испољавају као: физичко изопачење, пренасељеност, мобилност становништва, углавном према индустријским и трговачким зонама. С друге стране, социјалне карактеристике се највише огледају у једном малом броју неформалних служби социјалне контроле, услед чега опстају норме понашања прихваћене од стране ширег друштва (Morris, 1971: 19).

Концепт делинквентног подручја потиче непосредно из концепта природне области у еколошкој теорији, а епитет „делинквентан“ односи се на доминантни образац понашања исказан од стране великог броја становника те области.

Хумана или социјална екологија се сагледава кроз изучавање просторних и временских релација између људских бића на које утичу селективне, преносиве и прилагодљиве снаге околине (Bottoms, 2007: 530). Термин хумане екологије аналогно је преузет из ботанике, као субдисциплине екологије биљака (Bottoms, 2007: 531).⁴ Без обзира на ране радове из друге половине 19. века, који указују на однос околине и делинквентног понашања, треба нагласити да је развој модерне криминологије околине, односно интерес за изучавање односа између злочина и окружења почео да се увећава све више почев од седамдесетих година 20. века до данас. Званичне статистике су тада указивале на нагло повећање обима криминалитета, и то посебно од стране непријатељски настројених младих особа мушког пола које су живеле у небодерима унутар градских области. Истовремено, нарасло је незадовољство међу научницима и политичарима изазвано тражењем узрока злочина унутар појединца, а феминистички покрет окренут питањима виктимизације приближио се новоразвијеном левом реализму (Jones, 2008: 102).

Грађанско друштво, у својој основи, подразумева: друштвено ангажовање; политичку једнакост; солидарност, поверење и толеранцију; снажан друштвени живот. У том смислу, следећи ове основне поставке, Патнам (Putnam) је одредио значење идеје социјалне битности: „С обзиром на то да физичка битност упућује на физичке објекте, а људска битност на оно што појединац поседује, друштвена битност упућује на везе између појединаца – друштвену мрежу и на норму узајамности и поверења које из тога произилазе. У том смислу, друштвена битност је блиско повезана са оним што неки називају ‘грађанска снага’. Разлика је у томе што друштвена

4 Екологија је термин из области биологије и први пут га је употребио 1878. године немачки биолог и филозоф Ернест Хекел (Ersnt Haeckel, 1878). Данац Варминг (Eugenius Warming, 1895) овај термин је ипак приближио много више друштвеним наукама у својој књизи „Друштво биљака“ (*Plant Communities*, 1895), тако што је скренуо пажњу на чињеницу да различите врсте биљака теже да расту заједно и, слично људским друштвима, имају временски почетак, искуствене промене и коначно ступају у период пропадања, при чему се постепено смењују другим биљкама. Управо је у томе тај облик испољавања динамичног аспекта екологије, што га је можда највише и приближило пољу социологије. Тако су социолози, у каснијим годинама 20. века, екологију уврстили у студије о социјалном развоју или еволуцији људских институција и широко инкорпорирали тај концепт из домена природних у домен друштвених наука (Morris, 1971: 3).

битност обраћа пажњу на чињеницу да је друштвена моћ најснажнија када је утиснута у мрежу свести узајамних друштвених односа. Друштво, састављено од честитих, али изолованих појединаца није неопходно богато друштвеном битношћу“ (Putnam, 2007). То значи да интеракција омогућава да људи изграђују друштвене заједнице, да се предају једни другима и да сами „спајају друштвени склоп“. Свест о припадању непосредном искуству о друштвеној умрежености може донети људима бројна преимућства.

Суштински, идеја о социјалној битности може имати функцију „друштвеног лепка“ који оснажује интеграцију и кохезију међу људима, с једне стране, али и обезбеђује „концептуално оруђе које креатори политике могу развити приликом промовисања снажних друштава“ (Crawford, 2007: 885).

Ипак, у многим политичким дебатама изнети су сагласни ставови о томе да је ланчани спој између друштвене битности и економске и људске битности често неразвијен. Извори друштвене битности су недовољно разликовани од добробити или повољних околности које из њега проистекну. Као што неки криминолози примећују: „Концентрисаност многоструких облика онога што представља мане тежи да умањи подељена очекивања за вођење колективне акције, поготову оне која се односи на децу“ (Crawford, 2007: 885).

Урбанизам, као начин живота, не обухвата у тој мери питања која се односе на унутрашњу диференцијацију градова, већ више на форму друштвене егзистенције унутар њих. Епитет „урбан“ уз реч „свет“ не односи се једино на пропорцију укупног становништва које живи у градовима. Социолози сматрају да су „утицаји које градови врше на друштвени живот човека већи од онога на шта проценат становништва у градовима упућује; јер, град није само место становања и рада модерног човека, већ и покретачки центар свеколиког економског, политичког и културног живота, који је најудаљеније заједнице света ставио у сферу свог деловања и сјединио различита подручја, народе и делатности у својеврсни космос“ (Wirth, 1938: 2).

Једно од првих детаљних поређења сеоског и градског становништва начинио је Ибн Халдун (Ibn Khaldun) у 14. веку. Овај чувени арапски историчар упоређивао је живот у граду са животом номадских племена. Тврдио је да номаде одликује лепо понашање, поштење и храброст, док су зло, корупција, лажи и кукавичлук раширени у граду, а исто тако град проузрокује труљење, онеспособљава иницијативу и чини људе отуђеним и слабим (Clinard, 1968: 98). Оваква поларизованост гледишта о утицају градова на квалитет друштвеног живота задржана је до 18. века, у време

настанка великих урбаних агломерација, али се таква схватања, скоро истом јачином аргументација, протежу све до данашњих дана.⁵

У написма који се баве анализом промене руралног у урбани начин живота, најчешће се истиче пример Британије, као прве земље која је била захваћена процесом индустријализације, па се веома рано из руралне развила у урбану средину. Године 1800. испод 20% британског становништва живело је у мањим или већим градовима с више од 10.000 становника. Те исте године у Лондону је живело око 1,1 милион становника, а већ на почетку 20. века тај број је нарастао на седам милиона. Gidens прави паралелу са ситуацијом у САД, у истом периоду, па примећује да је САД тада већином била рурална земља, у поређењу са водећим европским земљама тога времена. Између 1800. и 1900. године број становника Њујорка попео се, са 60.000 чак на 4,8 милиона. Сам процес ширења градова повезује се са порастом броја становника услед природног прираштаја, али и са миграцијом становништва из села и мањих градова, као и из сиромашних у економски богатије државе, односно регионе. Унутрашње миграције на релацији село–град поготову су карактеристичне за Европу. Сеоско становништво досељавало се/досељава се у градове превасходно зато што је могућност запослења у руралним областима мања, али и због очигледних предности градова, у којима су улице „поплочане златом“, јер је у њима сконцентрисана финансијска и индустријска моћ (Gidens, 2005: 585).

Стога је било важно укратко указати на почетке учења хумане екологије у криминологији, иако они датирају још из 19. века, па употреба термина модернизам хумане екологије заиста осликава актуелност већ изражених мишљења везаних за изучавање односа средине и понашања људи, била она дозвољена или не.

У периоду између двадесетих и четрдесетих година 20. века, у САД, један број криминолога представљао је у својим радовима идеје које су биле основ теоријског и емпиријског истраживања у оквиру урбане социологије. Чикашка школа, настала као резултат развоја ових идеја, има два своја концепта: један је еколошки приступ урбаној анализи, који је осмислио Роберт Парк (Robert Park), а други урбанизам као начин живота представио је Вирт (Gidens, 2005: 585). Парков рад је имао непосредан утицај на велики број америчких социолога, као и на теорију коју је осмислио Клифорд Шо

5 Неки аутори су мишљења да су градови оличење „врлине уљудности“, динамичности и културног стваралаштва. По њима, градови пружају највеће могућности за привредни и културни развој, као и за удобан и задовољавајући живот. Други описују град као задимљени пакао, у којем се тискају агресивне и неповерљиве гомиле људи, и у којем цвета криминал, насиље и поквареност (Gidens, 2005: 585).

(Clifford Shaw) и представио у књизи „Делинквентне области“ (Clifford Shaw, *Delinquency Areas*) (Morris, 1971: 3). Представници Чикашке школе су тежили да објасне однос између екологије и криминалитета у Чикагу. Град су посматрали као живу, растућу, органску целину, а различите области у граду као средства за остварење различитих функција. Студије о различитим областима Чикага, у којима се јављала висока стопа криминалитета и других форми девијантног понашања, указала је истраживачима на то да је чак и свет девијантности окарактерисан различитим социјалним улогама, које су одређене и стратифициране правилима која су наметнута.

Парк је пошао од разматрања социјалних промена и њених последица на досељено становништво. Од шездесетих година 19. века имигранти из читаве Европе почели су да насељавају области средњег запада САД. Брзина и јачина социјалних промена и драматичне тешкоће везане за јављање културног конфликта биле су друштвене чињенице које је било тешко не приметити, а које су имале утицај на касније формулисање социолошких теорија (Morris, 1971: 3). „Природна област“ је срж поимања града у Парковим радовима. Ову област чине блокови зграда, неминовне субзаједнице, одакле се уздижу груписане урбане области. Из овако формулисане идеје еколошког приступа може се закључити да су природне области производи сила које непрекидно делају тако да остварују свој утицај на уобичајену дистрибуцију становништва и функционишу унутар урбаног комплекса. Природне области носе тај епитет зато што нису испланиране и зато што поредак који се види није резултат неког дизајна, већ пре манифестација тенденција које су својствене урбаној ситуацији; тенденције које изискују да буду контролисане и кориговане (Smith, 1975: 8).

Градске карактеристике, социјалне промене и распоређеност људи и њихових поступака представници Чикашке школе посматрали су кроз призму концентричног круга. Теорија концентричног круга дели град на пет зона. Центар града је зона 1 или централна пословна област. Ову област карактерише лака мануфактура, ситна трговина и комерцијална забава. Зона 2, која окружује централну пословну област, јесте зона транзита од места становања до посла. Овај део града је популаран међу људима који на легалан начин зарађују свој новац и који живе у веома скупим, луксузним становима. Зона 3 је област кућа у којима живи радничка класа и која је у мањој мери 'искварена' него зона транзита, а насељена је у великој мери „радницима чији економски статус омогућава да приуште многе удобности, чак и неки облик луксуза који град има да понуди“ (Reid, 2003: 121). Зона 4, област средњег слоја градских становника, широко је

насељена професионалцима, свештеницима, власницима малих предузећа, менаџерима. На спољној ивици града је зона 5 или област несталног становништва. Ова зона обухвата сателитске градове и предграђа. Многи од њених становника напуштају област током дана и одлазе у град због посла.

Према мишљењу које заступа Парк, кључна област за објашњење криминалитета/делинквенције је зона 2, односно зона транзита. Због премештања послова у ову зону, она постаје непожељно место за живот. Становање се погоршава, легитиман начин живота у тој области се мења. Људи који су то могли себи да приуште се исељавају и не постоји напредак у побољшању становања у тој области без државне новчане помоћи. Популација у градовина је раслојена по економском статусу и по занимањима које обавља. Особе са ниским примањима, најчешће неквалификовани радници, живе у зони 2, па често то доводи до расне и етничке сегрегације. Ову зону карактеришу: стоваришта, залагаонице, јефтина позоришта, ресторани, као и потпуни слом у примени уобичајених институционалних метода социјалне контроле. Стога, истраживачи су изнели хипотезу да ће злочин, порок, као и остале врсте девијације наставити да се јављају у таквим социјално дезорганизованим окружењима (Reid, 2003: 121).

Клифорд Р. Шо и Хенри Д. Мекеј (Henry D. McKay), примарни истраживачи у концепту еколошке теорије, тврдили су да постоји повезаност између: школског беспосличења, млађих пунолетних учинилаца, смртности деце, туберкулозе, менталних поремећаја, као и других фактора и нивоа делинквенције и криминалитета одраслих (Petrović, Gorazd, 2008: 120).

Истакли су да „не постоји ни једна једина инстанца у којој не постоји преплитање између ових елемената... На основу презентованих чињеница, јасно је да делинквенција није изолован феномен“ (Reid, 2003: 121).

Из извесних критичких ставова на ова објашњења ипак јасно произилази да Шо и Мекеј нису тврдили да зона 2 проузрокује злочин, већ су упозорили да однос узрок-последица не треба претпоставити само због високе корелације између постојећих варијабли. Без обзира на то што зона 2 може привући или чак окупљати криминалце, следеће објашњење високе стопе криминалитета може бити повезано са мањим учинком рада припадника формалне друштвене контроле. Можда је полиција та која ће морати да обави много већи број хапшења у зони 2 него у неким другим зонама.

3. Савремени контекст – превенција криминалитета у граду/паментом граду

Развој ставова и схватања о превенцији криминалитета, или, по неким ауторима, превентивног менталитета (Crawford, 2007: 870), прошао је кроз многе фазе, заокрете и иновације „који су започели да исцртавају терен, фокус и технологије вођења превенције“.

Неопходно је нагласити да је појам „превенција криминалитета“ широко коришћен концепт са прилично слободно одређеним значењима која су у употреби. За неке ауторе, овај термин упућује на конвенционално деловање кривичног правосуђа. Опет, други, као Дијк (Dijk) и Вард (Waard) залажу се за одређење које помаже да се у жижу интересовања ставе алтернативни или посебни програми превенције криминалитета. Стога, они истичу да је превенција криминалитета „скуп свих личних иницијатива и државне политике, у већој мери него ретрибуција кривичног права, са циљем умањења штете изазване радњама које држава инкриминише као кривична дела“ (Dijk, Waard, 1991: 483). Овим одређењем обухваћени су и програми за умањење страха од криминалитета, пошто страх може бити посматран и као штета настала од криминалитета; затим, програми помоћи жртвама, због тога што се то може посматрати као облик контроле штете, као и превентивна активност полиције, попут сталног надзора и третмана или обуке садашњих/бивших делинквената. Из овог одређења превенције криминалитета изузети су истрага и вођење кривичног поступка против учинилаца, кажњавање и извршење конвенционалних казни.

Свеобухватност одговара на многобројна питања превенције криминалитета ипак се морају односити и на карактеристике настанка људских насеобина. Те насеобине увек су тежиле томе да буде обезбеђена сигурност, безбедност и добробит грађана, у смислу дизајнирања и близине доступности воде, хране и задовољавању других виталних потреба. Сигурност и безбедност увек су биле значајне ставке, историјски посматрано, од раног преисторијског доба и живота у пећинама, па све до настанка средњовековних и модерних градова. Међутим, с развојем нових технологија, насеља су постала погодна да се путем њих рефлектују нове и растуће претње усмерене на унапређивање и добробит живота становништва.

Те претње јавиле су се упоредо с процесима урбанизације и индустријализације, као и путем убрзаног непланског ширења градова, под утицајем капитализма, што је за последицу произвело: пренасељеност, загађење, сиромаштво, болест, криминалитет и аномију (Wirth, 1938: 2). Оваквом опису придодаје се и то да су градови постали „контејнери“ бесконачних

тешкоћа, с једне стране, као и места које краси виталност, узбуђење и уживање у животу, с друге стране. Парафразирајући Шекспирове стихове, Калвино (Calvino) пише: „С градовима исто је као и са сновима: све што се замисли, може бити одсањано, па је чак и најнеочекиванији сан ребус који скрива жељу, или обрнуто, страх. Градови су, као и снови, сачињени од жеља и страхова, и онда када је нит њиховог говора тајна, њихова правила апсурдна, њихова перспектива превртљива, и све је прикривање нечег другог“ (Calvino, 1972).

Теорија превенције криминалитета кроз изглед окружења (Clarke, 1989: 1) заснована је на једноставној идеји да злочин делом потиче из прилика које се налазе у физичком окружењу. То води ка закључку да би било могуће променити физичко окружење тако да постоји мања вероватноћа да се јави злочин.

Постоје три одвојена приступа или теорије које улазе у основни назив теорије превенције криминалитета кроз изглед окружења. Првобитна варијанта и сам назив теорије везују се за криминолога С. Реј Џефрија (S. Ray Jeffery), који је 1971. године објавио књигу у којој критикује социолошки оријентисане криминологе, зато што као узроке злочина посматрају искључиво ове факторе социјалне природе, при чему занемарују како биолошке, тако и детерминанте које потичу из околине. Стога, овај криминолог наводи да превенција треба да буде усмерена на биолошке факторе (оштећења мозга, на пример), с једне стране, и на отклањање прилика за вршење злочина, с друге стране.

Други приступ ове теорије јесте теорија „брањеног простора“ и везују се за Џејн Џејкобс (Jacobs, 1992), која је упућивала озбиљне критике послератном урбаном планирању, наглашавајући његову деструктивну компоненту у односу на природне процесе реда унутар суседства. Ипак, као њен утемељивач сматра се Њумен (Newman) (Newman 1972: 3), чија се мисао развила на основу критике ставова које је исказала Џејн Џејкобс. Њумен је успео да идентификује архитектонска решења која би обесхрабрила вршење кривичних дела, а оснажила превентивну друштвену контролу. Отуда је теорија брањеног простора „модел за резиденцијалну околину који спречава злочин тиме што ствара физички изглед друштвене структуре која брани саму себе“ (Newman 1972: 3). Њумен је тврдио да архитектонски облик може ослободити латентни смисао за територију и заједницу међу становницима, тако да ове карактеристике постану саставни делови онога што становници присвајају као део одговорности за очување безбедног окружења и за добробит живота у њему. Њумен је идентификовао неколико саставних елемената за добар дизајн околине којим се охрабрује

мрежа друштвене контроле: територијалност, стално надзирање, изглед и околина. Суштински, територијалност захтева физички простор који раздваја области контроле, док стално надзирање захтева облик зграда који дозвољава и омогућава лако осматрање територијалних области.

Пројекти масовног становања, из периода после Другог светског рата, истиснули су важне процесе социјалне контроле. На њихвом месту дошло је до „бујања“ „небрањеног простора“, што је укључило: анонимне стазе за пролаз пешака, пролазе, ходнике у којима су степеништа од приземља до највишег спрата куће, лифтове, дугачке тамне пролазе, а све то лако доступно. Они су тиме створили „збуњујуће“ области које никоме не припадају, о којима нико не води рачуна и које нико не надзире (Newman 1972: 3). Ове тезе су оштро критиковане од стране криминолога и других научника социолошки оријентисаних, који су га оптужили за „детерминизам окружења“ и за сувише поједностављено објашњење људског понашања на основу територијалног понашања код животиња (Clarke, 1980: 136).

Трећи приступ овог теоријског одређења проистекао је из криминолошког истраживања о ситуационој превенцији које је извршено за рачун и на захтев британске владе седамдесетих година 20. века. То би био један општи приступ за умањење прилика за вршење било ког облика криминалитета, који се јавља било где, као: отмице авиона, крађа социјалних фондова, упућивање узнемиравајућих телефонских позива, насиље у кафићима, насиље у породици, као и у случајевима вршења било ког облика крвних и сексуалних деликата, и који су починиле особе за које се не би уобичајено тврдило да су делинквентне (Clarke, 1980: 137).

Динамичност, заснована на ризику преступништва, такође је евидентна у неким превентивним програмима на нивоу заједнице. Пошто висок ниво криминалитета често коегзистира заједно са високим нивоом виктимизације, такви програми могу бити „решени“ тако што ће се усмерити на највулнерабилније друштвене групе, у смислу да се превенирање криминалитета усмери на „поновљену виктимизацију“. То може довести до скретања у пристрасност, али не и до обавезног елиминисања стигматизације потенцијала у таквим програмима. Заједнице могу развити репутацију која се тешко елиминише, у крајњем случају, као места која губе своју привлачност да се у њима живи.

Супротно од претпоставки везаних за строго комунитарни приступ истиче се да се „више заједништва“ не изједначава на било који једноставни начин са „мање злочина“. Једна локална заједница и нормативне вредности које деле њени чланови могу бити крајње криминогени. Чврсте социјалне

везе, мреже узајамних односа и међусобно поверење чине саму суштину организованог криминалитета, културе банди и злочина мржње. Супротно од тога, мањак јаких социјалних веза и карика у једној заједници не доводи неизбежно до непоштовања норми понашања. Области са ниском стопом криминалитета, у којима се исказује висок ниво цивилизованог понашања, уопште не приказују увек особине блискости њених становника, повезаност, узајамну подршку.

Претпоставке око природе заједнице и релација између заједнице и учинилаца стварају дилеме око имплементације стратегија превенције, с једне стране. Али, с друге стране, не постоји разлог који би оправдао да се досадашња искуства у превенцији криминалитета у градовима не примењују и у паметном граду, уз осмишљавање начина повезивања техничких достигнућа и начина живљења у паметном граду.

Превенција криминалитета унутар паметног града обавезно је повезана с употребом најсавременијих техничких достигнућа. Пример су развијене земље света, не само Западне Европе и америчког континента, већ и Азије. У Републици Кореји, концепт превенције криминалитета у паметним градовима заживео је у неколико градских агломерација. У граду Намјангџу, с популацијом од око 650.000 становника, континуирано се спроводи промовисање пројекта паметног града, почев од 2008. па све до 2020. године, и то првенствено у области смањења карбонских испарења у градском транспорту, који користи преко 60% становника. Упоредо с регулацијом саобраћаја, тако да се преко мобилних телефона прате оптимална укрштања у рутама долазака и одлазака аутобуса, поставило се и питање безбедности старијих грађана који користе јавни превоз. Најновији уређаји модерне технологије, ради превенције криминалитета, инсталирани су на рутама кретања јавног превоза, и на аутобуским стајалиштима, са звонима за хитно активирање центара за превенцију криминалитета. Ове системе прати одговарајући начин постављања уличне расвете, као и саобраћајна сигнализација, како би се што ефикасније користили бенефити садржаја који прате улице (Sang Keon Lee et al., 2016: 1).

4. Закључак

У криминолошкој литератури се истиче као парадоксално то да се савремени фокус на заједнице појавио у историјском тренутку у коме се емпиријски посматра опадање релевантности заједница као извора снажне повезаности њених чланова. У већем делу политичке реторике, усмерене на превенцију криминалитета у оквиру заједнице, постоји често

исказивање 'склизнућа' између заједнице, чији се смисао одавно изгубио и заједнице, као тачке око које се изграђују модерне демократске институције. Идеали једне заједнице – узајамност, интимност и поверење – као да имају неподесну конотацију у данашњим схватањима индивидуалности, слободе и мобилности. У складу са тим, иницијативе које треба да потекну из заједнице некада теже да задрже нереална очекивања о томе шта једна заједница може да учини на томе да смањи криминалитет. У литератури из области превенције криминалитета чак се истиче опасност од тога да заједнице постану страна око које могу да се покрену појединци и групе да преузму већу одговорност за своју сопствену добробит и сигурност. Ово губљење одговорности од стране државе има своје импликације о томе где цена обезбеђења сигурности треба да се налази у истој мери као и кривица за неуспех. Са развојем тржишта за обезбеђење сигурности и са растућим финансирањем додатних безбедносних патрола у заједницама јавља се забринутост да неке заједнице морају да буду још боље у начину на који ће носити тај терет, док у односу на друге може да се искаже прекор због своје неспособности да превенирају злочин.

Усмеравање пажње на то да заједнице буду те које ће сносити терет превенције носи у себи једно много важније питање: до које мере су комплементарни аспекти заједнице и друштва истог рационалног опсега управљања или диференцирања и потенцијалног нивоа компетентности управљања? Праведност једне заједнице не значи и друштвену праведност. Извесна решења у оквиру заједнице теже да буду партикуларна и локална, са мало обзира према спољном и ширем социјалном окружењу. Добро браћене локалне заједнице могу имати сврху да дислоцирају злочине у мање добро браћене области становања. Или, како тврде неки криминолози, „безбедност једне заједнице може бити на рачун друге“. Због тога би било пожељно да се сигурност као јавно добро не трансформише у локално нити у ексклузивно добро. Стога, сигурност у заједници је много мање погрешно употребљен назив уколико се тиме нуди простор за политичку и етичку колективну сигурност, што све заједно представља много више од појединачне безбедносне иницијативе.

Литература/References

Albino, V., Berardi, U., Dangelico, R.M. (2015). Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives. *Journal of Urban Technology*. 1 (Vol. 22). 3–21. [Electronic version]. Retrieved 24, July 2018, from <http://dx.doi.org/10.1080/10630732.2014.942092>

Bottoms, E. (2007). Place, Space, Crime, and Disorder. U: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (ed. by). (2007). *The Oxford Handbook of Criminology* (p. 528–574). Oxford University Press.

Wilson E. (1992). *The Sphinx in the City: Urban Life, The Control of Disorder, and Women*, Berkeley, Cal: University of California Press. U: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (ed. by). (2007). *The Oxford Handbook of Criminology* (p. 528-574). Oxford University Press. *The Oxford Handbook of Criminology*. 528.

Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology*. 1 (XLIV) 1–24. Retrieved 25, August, 2018 from <http://www.sjsu.edu/people/saul.cohn/courses/city/s0/27681191Wirth.pdf>

Gidens, E. (2005). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.

Dijk, J. M., Waard, J. (1991). A Two-Dimensional Typology of Crime Prevention Projects; With a Bibliography. *Criminal justice abstracts*. 483–503.

Retrieved 29, August 2018, from <https://pure.uvt.nl/portal/files/987925/TWO-DIME.PDF>

Дневни лист *Политика*. (1929). „Сваке године убија се све више људи у Београду“, субота 13. 4. 1929., бр. 7526, година XXVI.

Eggers, W.D., Guszczka, J., Green, M. (2017). Making cities smarter: How citizens' collective intelligence can guide better decision making. January, 23.

Retrieved 25, August, 2018 from <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/deloitte-review/issue-20/people-for-smarter-cities-collective-intelligence-decision-making.htm>

Illich, I. (1980). *Selbstbegrenzung, Ronjohlt*. Reinbek bei Hamburg (88). У: Cifrić, I. (1989). *Socijalna ekologija*. Zagreb: Globus (104).

Jacobs, J. (1992). *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage Book Edition. Retrieved 28, August, 2018

from <https://www.amazon.com/Death-Life-Great-American-Cities/dp/067974195X>

Jones, S. (2008). *Criminology*. Oxford: University Press.

Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2013). *Kriminologija*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.

Konstantinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., Kostić, M. (2009). *Kriminologija*. Niš: Pelikan print.

Костић, М., Константиновић-Вилић, С. (2008). Разлике у феноменолошким обележјима криминалитета на селу и криминалитета у граду. Зборник радова: *Село у транзицији*. XIV Међународни научни скуп: „Власински сусрети 2008“. Београд–Власотинце: Завод за проучавање села, Српско удружење за социологију села и пољопривреде, Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде. 482–495.

Morris, T. (1971). *The criminal area*. London: Routledge&Kegan Paul, New York: Humanities Press.

Newman, O. (1972). *Defensible Space: People and Design in the Violent City*. London: Architectural Press. (875). U: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (ed. by). (2007). *The Oxford Handbook of Criminology* (p. 866-909). Oxford University Press. *The Oxford Handbook of Criminology*.

Petrović, B., Gorazd, M. (2008). *Kriminologija*, Sarajevo: Pravni fakultet.

Putnam, R. (2007). Social Capital and Civic Community. *Robert Putnam, social capital and civic community*.

Retrieved 25, August, 2018 from

http://infed.org/mobi/robert-putnam-social-capital-and-civic-community/#_Social_capital

Reid, S.T. (2003). *Crime and Criminology*. New York: McGrawHill.

Smart Cities Citizen Innovation in Smart Cities Baseline Study. Retrieved 18, January, 2018 from

http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/SMART_CITIES/documents_media/SmartCities_BaselineStudy_01.pdf

Sang Keon Lee, Heeseo Rain Kwon HeeAh Cho Jongbok Kim Donju Lee. (2016). *International Case Studies of Smart Cities*. Retrieved 15, September, 2018 from <https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/7724/International-Case-Studies-of-Smart-Cities-Namyangju-Republic-of-Korea.pdf?sequence=1>

Smith, B.D. (1975). *A presentation of the urbanization and human ecology theories of Robert Ezra Park*. Atlanta University Center DigitalCommons@Robert W. Woodruff Library, Atlanta University Center. Retrieved 28, August, 2018 from

<http://digitalcommons.auctr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3601&context=dissertations>

Calvino, I. (1972). *Invisible Cities*. U: Cozens, (2008). P. Crime prevention through environmental design in Western Australia: planning for sustainable urban futures. (273). *Int. J. Sus. Dev. Plann.* Vol. 3, No. 3. 272–292. Retrieved 29, August

2018, from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.521.5510&rep=rep1&type=pdf>

Clarke, R. (1989). Theoretical background to crime prevention through environmental design (CPTED) and situational prevention.

Paper presented at the Designing Out Crime: Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) convened by the Australian Institute of Criminology and NRMA Insurance and held at the Hilton Hotel, Sydney, 16 June 1989. 1–7.

Retrieved 29, August 2018, from <https://pdfs.semanticscholar.org/fcf7/b40f588fdd5dfe4e089eb34864d9323d5344.pdf>

Clarke, R. (1980). "Situational" Crime prevention: Theory and Practice. *Brit. J. Criminol.* Vol. 20. No. 2.136–147.

Clinard, M. (1968). *Sociology of Deviant Behavior*. New York: Holt, Rintehart and Winston, Inc.

Crawford, A. Crime prevention and community safety. U: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (ed. by). (2007). *The Oxford Handbook of Criminolog* (p. 866-909). Oxford University Press.*The Oxford Handbook of Criminology*.

Cressey, D. (1964). *Delinquency, Crime and Differential Association*. The Hague: Martinus Nijhoff. U: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (ed. by). (2007). *The Oxford Handbook of Criminolog* (p. 528–574). Oxford University Press.*The Oxford Handbook of Criminology*.

Miomira Kostić, LL.D.,
Full Professor,
Faculty of Law, University of Niš

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF SMART CITIES FROM THE PERSPECTIVE OF CRIMINOLOGICAL AND CRIME POLICY

Summary

The term “smart city” was first used in the 1990s within the framework of applying innovative technologies as part of modern urban infrastructure. Nowadays, the concept “smart city” pertains to the application of intelligent, interconnected and instrumentalized information-communication systems in the field of urban planning. European cities are insufficiently sustainable, inclusive or productive for the needs of modern times. Smart cities of the present and the future need to address serious social, economic and environmental issues related to social life and housing, infrastructure, organization of public transport, utility services, etc. The policy of developing “smart cities” should be aimed at precluding difficulties rather than finding ways to cope with the complexities of urban living. In Europe, the major challenges encountered in urban areas are: the aging of the European population, the integration of migrants, social exclusion, (un)sustainability of the natural environment, unemployment, delinquency, and underdeveloped local economy.

Human or social ecology describes diverse social relations among people who share the same habitat or local territory, whereby these relations are clearly correlated with the nature of the immediate environment. It is an interdisciplinary study of the social structure in relation to the local environment. In the late 1990s, sociologists introduced ecology into their studies on social development and evolution of human institutions. Thus, they contributed to incorporating this concept in the field of social sciences. In their studies on environmental criminology, the representatives of the Chicago school of criminology argued that the delinquency and crime rate of both juveniles and adults is closely correlated with idleness of adolescents and younger adults, child mortality, tuberculosis, mental disorders and other factors. Considering the fact that the development of “smart cities” does not exclude the occurrence of delinquency and crime, it is necessary to consider the concept of crime prevention which would be primarily aimed at precluding criminal behavior within the community and increasing public security.

Key words: smart city, delinquency, environmental criminology, Chicago school of criminology, delinquent territory, population.